

Designing the Commanding Model of Shahid Ghasem Suleimani

Hussein Dehghani Poodeh *

Amin Pashaei Holasoo **

Abstract

The activities and outstanding performance of Shahid Ghasem Suleimani in the forty-year-old Islamic Revolution, has promoted him to the status of an international figure and a symbol of resistance. The investigation of Shahid Suleimani's school, and designing a model of it, as a universal heavenly school, seem to be essentially necessary for leading the commanders and managers of the Islamic Revolution. Having this goal in mind, the researchers tried to design the commanding model of Shahid Suleimani's school. This is a library research that considers the biography, speeches, notes, and the will of Shahid Suleimani, as well as interviews with authorities and scholars by conducting content analysis. Shahid Suleimani's school was identified by five dimensions including spiritual and value oriented, individual and behavioral, commanding and managerial, military, and influence (performance). The results demonstrated that Shahid Suleimani's school end in salvation and martyrdom.

Keywords: *commanding of Shahid Ghasem Suleimani; Shahid Suleimani's model of commanding; Shahid Suleimani's model of management*

* Associate professor at the Faculty of Management, Malek Ashtar University, Tehran, Iran

** Corresponding author: PhD candidate of industrial management, Azad University of South Tehran, Iran
pashaeiamin@yahoo.com

شاپا چاپی: ۶۹۸۰ - ۲۲۵۱
شاپا الکترونیکی: ۵۲۳۴ - ۲۶۴۵

نشریه علمی
«مدیریت اسلامی»

(تابستان ۱۳۹۹، سال ۲۸، شماره ۲: ۳۷ - ۱۳)

تدوین الگوی فرماندهی شهید قاسم سلیمانی

حسین دهقانی پوده *

امین یاشایی هولاسو **

دریافت مقاله: ۱۳۹۹/۰۲/۲۹

پذیرش نهایی: ۱۳۹۹/۰۴/۰۱

چکیده

مجموعه اقدامات و افتخارآفرینی‌های شهید قاسم سلیمانی در دوران چهل ساله انقلاب اسلامی، ایشان را به چهره‌ای بین‌المللی و نماد مقاومت تبدیل کرده است. بنابراین بررسی مکتب شهید قاسم سلیمانی به‌عنوان مکتبی جهانشمول و اخروی و الگوسازی آن برای الگو قرارگیری از سوی فرماندهان و مدیران از ضرورت‌های اساسی جامعه امروزی ماست. با عنایت به این موارد، این پژوهش با هدف «تدوین الگوی مکتب فرماندهی شهید قاسم سلیمانی» به رشته تحریر درآمده است که با بررسی کتابخانه‌ای در زندگینامه، سخنرانیها، یادداشتها و وصیتنامه شهید و همچنین مصاحبه با افراد صاحب‌نظر و استفاده از نظر خبرگان با بهره‌گیری از روش تحلیل مضمون، مکتب این شهید و الامقام در پنج بُعد «معنوی و ارزشی»، «فردی و رفتاری»، «فرماندهی و مدیریتی»، «نظامی» و «تأثیرگذاری (عملکردی)» مشخص شد و در نهایت نتیجه گرفته شد که پیامد مکتب سلیمانی، «سعادت و شهادت» است.

کلیدواژه‌ها: فرمانده، مکتب شهید قاسم سلیمانی، الگوی فرماندهی شهید قاسم سلیمانی، مدیریت شهید قاسم سلیمانی.

* دانشیار گروه مدیریت، دانشکده مدیریت، دانشگاه صنعتی مالک اشتر، تهران، ایران dr.hoseinpodeh@gmail.com

** نویسنده مسئول: دانشجوی دکتری رشته مدیریت صنعتی، دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران جنوب، تهران، ایران
pashaeiamin@yahoo.com

مقدمه

امروزه یکی از دغدغه‌های اصلی حکومتها، داشتن مدیران و فرماندهان کارآمد و لایق است تا توان توسعه و بالندگی خود را افزایش دهند به گونه‌ای که حضرت امام علی (علیه‌السلام) سزاوارترین مردم به فرماندهی را تواناترین شخص بر اجرای کارها و داناترین آنها به فرمان خداوند در فهم مسائل می‌داند (نهج‌البلاغه، خطبه ۱۷۲).

فرماندهی، مجموعه رفتارهای اختیاری است که در شکل‌گیری و هویت‌دهی نیازمند مبانی فکری و ارزشی است تا اراده فرماندهان بر پایه آنها تهییج شود و به تصمیم‌گیری و صدور فرمان و دستور اقدام کنند (بابایی، ۱۳۹۱: ۳۴). در مباحث نظامی، انتظامی و دفاعی، وجود فرماندهی توانمند که بتواند یگانهای تابع خود را به سمت توسعه و پیشرفت سوق دهد و یا در زمان و صحنه‌های عملیاتی مدیریت کند، بدیهی است (محمدحسین، ۱۳۹۳: ۴۴۳).

از آنجا که افکار و ارزشها تحت تأثیر عوامل متعددی است که از تجمیع آنها سبک زندگی انسانها هویت می‌یابد و جوامع انسانی رقم می‌خورد و تمدنها متولد می‌شود و تفاوت عمده جوامع انسانی به اختلاف در سبک و سیاق زندگی آنها برمی‌گردد که تحت تأثیر فرهنگ غالب برخاسته از مبانی فکری و ارزشی حاکم بر ارکان جوامع است (بابایی، ۱۳۹۱: ۳۴)، جامعه اسلامی ایران از پیروزی انقلاب و بویژه در دوران هشت سال دفاع مقدس و بعد از آن، فرماندهان و مدیران لایقی به خود دیده است که همواره سعی در اجرای اصول فرماندهی و مدیریت اسلامی در جامعه داشته‌اند و مدیریت جهادی به‌عنوان الگو و مظهر برای آنان قلمداد می‌شده است، تدوین مکتب این‌گونه فرماندهان و مدیران اهمیت بسزایی دارد و باعث الگوگیری دیگر فرماندهان و مدیران در سبک زندگی شخصی و سبک زندگی سازمانی خواهد شد. با عنایت به این موارد و فرمایش حضرت امام خامنه‌ای (مدظله‌العالی) درباره شهید سلیمانی که می‌فرمایند: «به شهید حاج قاسم به چشم یک فرد نگاه نکنیم؛ به چشم یک مکتب، یک راه و یک مدرسه درس آموز نگاه کنیم» (امام خامنه‌ای، خطبه‌های نماز جمعه، مورخ ۱۳۹۸/۱۰/۲۷)، این پژوهش درصدد تدوین الگوی مکتب شهید قاسم سلیمانی است و سعی می‌کند به این سؤال پاسخ دهد که مکتب فرماندهی شهید قاسم سلیمانی از چه ابعاد و مؤلفه‌هایی تشکیل شده است.

مبانی نظری و پیشینه پژوهش

فرمانده

در زبان انگلیسی، کلمه فرماندهی به‌عنوان اسم بر اقتدار دستور دهنده، دستور صادره شده و سازمان یا منطقه تحت فرماندهی اشاره، و به‌عنوان رفتار بر تسلط از طریق تسلیحات یا نظارت از موضع برتر اشاره می‌کند. براساس تعریف سازمان پیمان آتلانتیک شمالی (ناتو)، فرماندهی قدرتی است که به یکی از اعضای نیروهای نظامی برای هدایت، هماهنگی و کنترل نیروها واگذار می‌شود (محمدحسین، ۱۳۹۳: ۴۴۶).

از دید ستاد مشترک ارتش آمریکا فرماندهی شامل قدرت و مسئولیت برای استفاده موثر از منابع و برنامه‌ریزی به‌منظور استخدام، سازماندهی، هدایت، هماهنگی و واپایش نیروهای نظامی برای اجرای مأموریتها می‌شود (صبحی، ۱۳۷۶: ۴۳).

جان سی. گارث^۱ فرماندهی نظامی را هنری می‌داند که می‌تواند از طریق مطالعه، مشاهده، به‌کارگیری و تجربه کسب شود و گسترش یابد. براساس این دیدگاه، نمود فرماندهی نظامی در هر شخصیت، مستلزم رشد ویژگیهای نیکوی شخصیتی، شناخت و به‌کارگیری اصول شناخته‌شده فرماندهی است که می‌تواند فرمانده را در مأموریت خود موفق سازد.

وی مفهوم رهبری نظامی را استفاده از مجموعه عواملی چون تشویق، اجبار و رقابت در سازمان و در موقعیت‌های مختلف در راستای اجرای موفقیت‌آمیز مأموریت می‌داند. از دیدگاه وی، رهبری نظامی، بهره‌گیری از اقدامات فرماندهی در چارچوب قواعد مشخص است (گارث، ۱۳۷۵: ۱۰۳).

برخی فرماندهی را با رهبری مترادف، و عده‌ای آن را با مدیریت مترادف می‌دانند و شبیه به آن تعریف می‌کنند (قائدان، ۱۳۸۵: ۹) و تعدادی نیز رهبری را در عرصه نظامی فرماندهی می‌دانند. فرماندهی، اعمال تمرکز قدرت نامتعارف جمع شده در شخص است؛ قدرتی که توسط فرمان قانونی خاصی به‌وجود می‌آید و با اراده شخصی به ظهور در می‌آید و اختیار آن را دارد. بنابراین، فرماندهی، تفکر و تصمیم‌گیری، حس کردن، انگیزه دادن، عمل کردن و اعمال قدرت است. در تصور نخبگان، فرماندهی، هدایت همراه با اقتدار با استفاده از تمام نیروهای ذهنی، قلبی و دستی است (بیات و همکاران، ۱۳۹۵: ۱۶۲). براساس تعریف گوسن‌هون^۲، فرمانده نظامی کسی است که

1. J. C. Garret
2. Gussenhoven

با فرصتهایی که برایش در نظر گرفته شده است یا وظایف و مأموریتهایی که به عهده دارد، بتواند دیگران را به منظور اجرای اهداف سازمانی تحت تأثیر قرار دهد. رهبران نظامی از طریق سلسله مراتب فرماندهی، تفکر سیستمی، گرفتن تصمیمات صحیح و منطقی و تحریک و تشویق نیروهای تحت امر در دستیابی به اهداف سازمانی سعی می‌کنند (گوسن هون، ۲۰۱۳: ۸).

سان تزو، یکی از صاحب‌نظران و نظریه‌پردازان نظامی، معتقد است که فرمانده خوب، مجموعه‌ای از صفات «خرد و کیاست»، «انصاف»، «انسانیت»، «رشادت»، «جدی‌بودن و سرسختی» و «قدرت و صلابت نظامی» را دارد که با خرد و کیاست خود به آسانی می‌تواند تغییرات و تحولات اوضاع و موقعیت‌ها را درک کند. انصاف او باعث اعتماد زیردستان درباره تشویق و تنبیه بهنگام و بجا می‌شود. انسانیت او باعث نوعدوستی و داشتن احساسات مشترک با دیگران می‌شود؛ با رشادت و دلیری خود پیروزی را در سایه عدم تردید و بهره‌برداری از لحظه مناسب به دست می‌آورد و جدیت و سختگیری او باعث می‌شود که به‌ناچار افراد تحت امر او دارای انضباط سخت و محکم باشند (سجادی‌انصاری و حسین احمدی، ۱۳۸۹: ۶). هم‌چنین سان تزو، پنج ویژگی اصلی برای هر فرمانده نظامی را «عقل و دانش»، «صدق و خلوص»، «مروت»، «شجاعت» و «دقت» می‌داند. هم‌چنین پنج ویژگی «بی‌ملاحظه رفتار کردن»، «ترسو بودن»، «تندمزاج بودن»، «حساس و زودرنج بودن» و «اهل ترحم بودن» را برای فرمانده و رهبر نظامی خطرناک می‌داند (بیات و همکاران، ۱۳۹۵: ۱۶۶).

حضرت امام علی (علیه‌السلام) جایگاه فرماندهی را در سازمان چنین بیان می‌فرماید: «هنگامی که آتش جنگ شعله‌ور می‌شد ما به پیامبر اکرم (صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم) پناه می‌بردیم و او از همه به دشمن نزدیکتر بود» (دشتی، ۱۳۸۳، کلمه قصار شماره ۹). بر این اساس، فرمانده در سازمان زمانی قادر به اجرای وظایف خطیر خود خواهد بود که برخوردار از ویژگیهایی چون «انعطاف‌پذیری، بلندپروازی، تطبیق‌پذیری، تخیل، تجربه، تیزبینی، تناسب اندام و جاذبه فیزیکی، ثبات قدم، دانش، خلاقیت، شهامت جسمی و روحی، شجاعت، سماجت، سلامت، صداقت، قوه فکر، قضاوت، مهارت‌های روابط انسانی، مهارت‌های فنی، مهارت‌های ارتباطی، منش، نیروی اراده و واقع‌بینی باشد» (خان‌احمدی و مدنی، ۱۳۹۲: ۲۳۰).

حضرت امام خامنه‌ای (مدظله‌العالی) درباره ویژگی‌های فرمانده می‌فرماید: «فرماندهی باید جوهری از رهبری در خودش داشته باشد و بدون آن، فرماندهی نیست. فرماندهی، فقط فرمان دادن

نیست که بکن یا نکن. فرماندهی، امری معنوی، یک نوع رهبری، یک نوع اداره همه‌جانبه و یک چیز متکی به ذهن و احساس و عمل و جسم و روح و با سازماندهی و شکل سازمانی صحیح است؛ همان چیزی است که در نیروهای مسلح موجب کارایی کامل می‌شود» (امام خامنه‌ای، بیانات در دیدار با فرماندهان نیروهای نظامی و انتظامی، ۱۳۶۹/۱۰/۲۲).

در نگاهی کلی، فرماندهی، رهبری خوب به هنگام ضرورت و نیز مدیریت خوب به وقت نیاز است؛ به عبارت دیگر، فرماندهی دربرگیرنده عناصر مدیریت و رهبری است و بدون هر یک از این عناصر ناقص است. مطالعات علمی درباره فرماندهی به همین شکل بر اهمیت تأثیرگذاری شخصیت فرمانده بر نیروهای تحت امر و تشریح راه‌های این کار تأکید می‌کند و به تقلید رفتار و منش فرمانده از سوی زیردستان صحنه می‌گذارد (خودسیانی و همکاران، ۱۳۹۱: ۸۱). هم‌چنین رهبری در عرصه نظامی در عصر حاضر به فرماندهی تعبیر می‌شود. فرماندهی نظامی در واقع علاوه بر رهبری سازمان، مدیریت میدان عملیات را هم برعهده دارد. او هم در عرصه راهبرد و هم در عرصه تاکتیک، نقش کلیدی و اصلی را ایفا می‌کند و آنچه آشکارا فرماندهی نظامی را از مدیریت متمایز می‌کند، اختیارات منحصر به فرد فرماندهی نظامی در متوسل شدن به نیروی قهری در مقیاس بزرگ، مجبور کردن زیردستان برای کارهای آسیب‌زننده و قدرت عفو کردن در دادگاه نظامی است؛ اما از جهات دیگر، وظایف مشابه بسیاری هست؛ مثلاً از فرماندهان و مدیران نه تنها انتظار می‌رود که رهبری کنند، بلکه باید خوب رهبری کنند (اسکندری و همکاران، ۱۳۹۳).

تعدادی از فرماندهان دوره دفاع مقدس در پاسخ به چستی فرماندهی اظهار کردند که فرماندهی، «هدایت همراه با اقتدار» است. فرماندهی سازمان نظامی، تفکر و داوری با استفاده از دانش تخصصی و تصمیم‌گیری درباره آن چیزی است که افراد تحت امر باید انجام دهند یا انجام ندهند. فرماندهی در زمان جنگ، مسئولیت جان افراد و در زمان صلح، هدایت چگونگی رفتار افراد را نسبت به یکدیگر برعهده دارد؛ به عبارتی، فرماندهی، تفکر و تصمیم‌گیری، احساس کردن و روحیه دادن، عمل کردن و اعمال قدرت است. در نمادگرایی فرزنانگان، فرماندهی، هدایت همراه با اقتدار با استفاده از تمام نیروهای ذهنی، قلبی و دستی و در نهایت فرماندهی از ترکیب علم و نفوذ به همراه اوصافی مانند شجاعت، ایمان، فداکاری و ایثار ایجاد می‌شود که افراد نظامی به تناسب درجه اعمال می‌کنند (بابایی، ۱۳۹۱: ۳۶).

مکتب

مکتب مجموعه جهان‌بینی و باور انسان است که به تفسیر انسان و جهان می‌پردازد؛ هنجارهای انسانی را مشخص و معین می‌سازد؛ نیاز انسان را به جهان‌بینی برطرف، و در نهایت نظام ارزشی برای زیستن و چگونگی زیستن ارائه می‌کند.

استاد شهید مطهری در تعریف مکتب می‌گوید: یک نظریه کلی و یک طرح جامع و هماهنگ و منسجم است که هدف اصلی آن کمال انسان و تأمین سعادت همگانی است و در خطوط اصلی و روشها، بایدها و نبایدها، خوبها و بدها، هدفها و وسیله‌ها، نیازها و دردها و درمانها، مسئولیتها و تکلیفها در آن مشخص است و خاستگاه الهام تکالیف و مسئولیتها برای همه افراد است و نوع برداشت و طرز تفکری که یک مکتب درباره جهان و هستی عرضه می‌نماید، زیرساز و تکیه‌گاه فکری آن مکتب به‌شمار می‌رود. این زیرساز و تکیه‌گاه اصطلاحاً جهان‌بینی نامیده می‌شود. هدفهایی که یک مکتب عرضه می‌دارد و به تعقیب آنها دعوت می‌کند و راه و روشهایی که تعیین می‌کند و بایدها و نبایدهایی که انشا می‌کند و مسئولیتهایی که به‌وجود می‌آورد، همه به‌منزله نتایج لازم و ضروری جهان‌بینی است که عرضه داشته است (مطهری، ۱۳۹۲: ۴۶).

از آنجا که انسان امروز جهت‌گذار و وحدت‌بخش انسان فردا است، آرمان مشترک می‌دهد؛ ملاک خیر و شر و باید و نبایدها است، فلسفه زندگی انتخابی آگاهانه مجهز به استدلال و باور جامع و کامل است؛ لذا مکتب و باور از ضروریات حیات اجتماعی است و چون اسلام باوری انسانی است، منشأ آن فطرت انسان است و مخاطبش تمام مردم هستند و به حکم اینکه مذهب است و دین خاتم‌بیش از هر مذهب آسمانی دیگر برای برپاداشتن عدالت اجتماعی آمده است (حدید / ۲۵ و اعراف / ۷۹).

مکتب شهید قاسم سلیمانی

به‌منظور بررسی مکتب شهید سلیمانی، تعریف «مجموعه‌ای از اعتقادات محکم و منسجم، رفتارهای مرتبط و نموده‌های برخاسته از اعتقادات، خلیقات و رفتار است به‌گونه‌ای که از فرد شخصیتی الگو و جامع ارائه می‌کند». سردار سلیمانی مصداق چنین انسانی بود. با نگاه اول به این ویژگیها، شخصیتی «فیلسوف» از ایشان استنباط می‌شود در حالی که ایشان فیلسوف و یا دارای مشرب و سبک فلسفی خاصی نبود؛ هرچند می‌توان از همه رفتارهای ایشان به اصلی از اصول فلسفه

اشاره کرد. وی به صورت مألوف در مدرسه علمیه یا دانشگاه تحصیل نکرده بود؛ هر چند می‌توان ایشان را فرزند حوزه‌های علمیه و دانشگاه دانست و می‌توان برای هر باور و رفتار و روشهای ایشان تفسیری دینی و علمی ارائه کرد و حتی در حوزه‌ها و دانشگاه‌ها به‌عنوان «مظهر» تدریس شود. همان‌طور که در بیان حضرت امام خامنه‌ای (مدظله‌العالی) و در بیانیه شهادت ایشان آمده بود، شهید حاج قاسم پیرو مکتب حضرت امام خمینی (ره) بود و از این نظر هر آنچه در آموزه‌های دینی و سیاسی، اجتماعی آمده بود در وجود و رفتار این شهید تجلی داشت (زارعی، ۱۳۹۸: ۸). شهید سلیمانی به‌عنوان شاگرد این مکتب توانست جامع ارزشهای اخلاق فردی و اجتماعی باشد و این امر اهمیت بسیار زیادی دارد؛ چون این وجه امتیاز «دینداری انقلابی» از «دینداری عافیت‌طلبانه» و هم از «انقلابیگری سکولار» است. شهید سلیمانی نمونه موفقی از جمع بین «معنویت دینی» و «جامعه‌گرایی» ارائه کرد؛ عرفان را با سیاست و مبارزه گره زد و در مقام عمل آن را در حوزه نظامی نیز اعمال کرد (سخنرانی دکتر جمیله علم‌الهدی، مورخ ۱۳۹۸/۱۱/۱۲). هم‌چنین می‌توان بیان کرد که شهید سلیمانی شخصیتی متدین بود؛ اما به افکار تحجرآمیز آلوده نبود. ایشان شخصیتی نواندیش و مبتکر بودند؛ اما به تجددمآبی آلوده نبود و همان‌طور که در بیانات حضرت امام خامنه‌ای (مدظله‌العالی) نسبت به شهید سلیمانی بیان شد، معظم‌له شهید سلیمانی را تربیت‌یافته «اسلام» و «مکتب امام خمینی» معرفی کردند و ایشان را فراتر از فرد، بلکه مکتب معرفی کردند و فرمودند: «به شهید حاج قاسم به چشم یک فرد نگاه نکنیم؛ به چشم یک مکتب، یک راه و یک مدرسه درس آموز نگاه کنیم» (امام خامنه‌ای، بیانات، ۱۳۹۸/۱۰/۲۷).

پیشینه پژوهش

محمدظاهری (۱۳۹۹) در پژوهشی تحت‌عنوان «ارائه الگوی مدیریتی در تراز انقلاب برای مدیران عالی جمهوری اسلامی ایران مبتنی بر سبک مدیریتی شهید سپهد قاسم سلیمانی» ابتدا با بهره‌گیری از تحلیل مضمون مصاحبه‌ها، فیلمها و داده‌های متنی مرتبط با شهید، ۴۴ مضمون پایه، ۱۷ مضمون سازمان‌دهنده و ۶ مضمون فراگیر تحت عناوین «مشئ سیاسی، مشئ اقتصادی، مبانی اعتقادی، زمینه‌های فردی، زمینه‌های شغلی و مشئ فرهنگی» استخراج، و سپس با استفاده از رویکرد ساختاری تفسیری نسبت به سطح‌بندی اقدام کرد که مبانی اعتقادی به‌عنوان اثرگذارترین مضمون در سطح چهارم، زمینه‌های فردی در سطح سوم، مشئهای سیاسی، فرهنگی و اقتصادی در سطح دوم و زمینه‌های شغلی به‌عنوان اثرپذیرترین مضمون در سطح اول قرار گرفت.

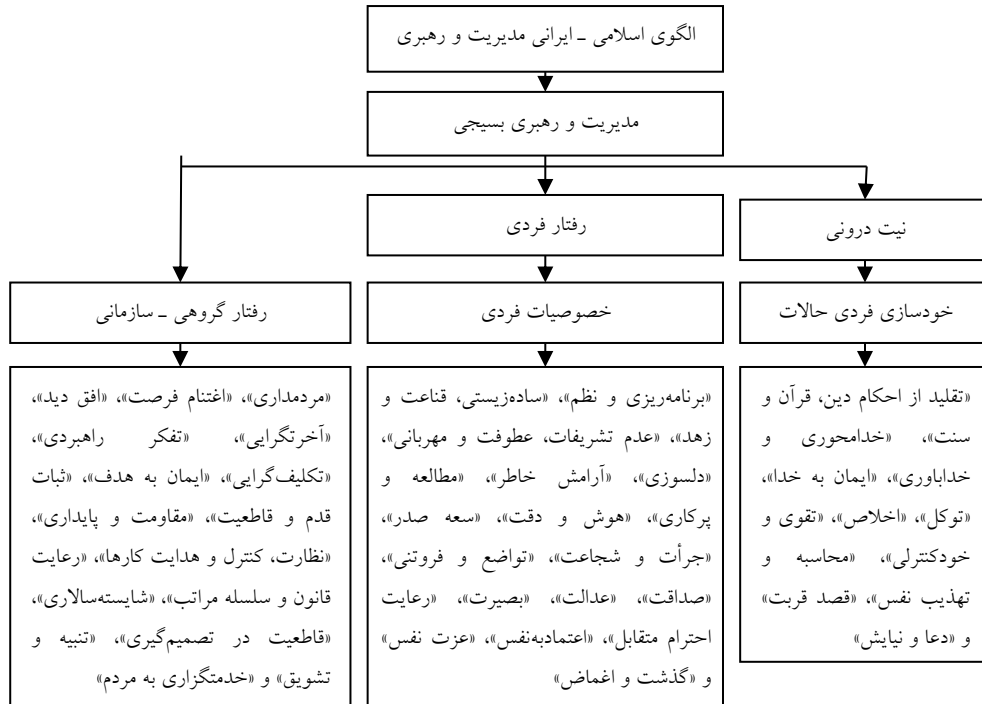
زارعی (۱۳۹۸) در پژوهشی تحت عنوان «کنکاشی مقدماتی در مکتب سلیمانی» با بررسی سرگذشت و ویژگیهای شخصیتی و اعتقادی شهید سلیمانی، تشییع ایشان را «غافلگیری بزرگ» بیان می‌کند که مرزها را نوردید و پیام ایشان را به جهانیان رسانید.

علوی و اسماعیلی (۱۳۹۷) در پژوهشی با استفاده از روش کیفی فراترکیب و آنتروپی شانون، بعد از تحلیل ۸۴ شناسه و دسته‌بندی آنها در ۳۴ مقوله و ۵ طبقه اصلی، مؤلفه‌های معنوی، مدیریتی، نظامی، رفتاری و فردی را مؤلفه‌های فرماندهی مطلوب از دید اسلام و بیانات مقام معظم فرماندهی کل قوا (مدظله‌العالی) بیان کرده، و بُعد معنوی را مهمترین عامل دانسته‌اند.

خیرگو (۱۳۹۵) در پژوهشی ایجاد حس میهن‌پرستی و تقویت روحیه دفاعی را از پیامدهای ویژگیهای ارزشی فرماندهی می‌داند که تحت تأثیر عوامل زمینه‌ای و شرایط مداخله‌گر سازمانی به تقویت اعتماد و روحیه اطاعت‌پذیری منجر می‌شود و درنهایت قدرت نظامی آجا را ارتقا می‌دهد. از دیگر پیامدهای شکل‌گیری چنین مقوله‌ای، تقویت خودباوری و خودکفایی درونی، اعتماد و باور دینی و ارزشگرایی، تقویت حرکت در راستای اهداف و مأموریتها، سازگاری و انطباق‌پذیری و روحیه انعطاف‌پذیری در برابر سختی‌ها و اعتماد و باور دینی و ارزشگرایی می‌داند.

اسفندیاری و دهقان (۱۳۹۴) در پژوهشی تحت عنوان «الگوی فرماندهی مطلوب از منظر فرمانده کل قوا حضرت امام خامنه‌ای (مدظله‌العالی)» به این نتیجه رسیدند که علاوه بر مواردی مانند مسئولیت‌پذیری، رعایت نظم و قانونگرایی، که در تمام ساختارهای دیگر ارتشهای دنیا رعایت می‌شود، عناصری مانند «آرمانخواهی»، «فضائل اخلاقی»، «توجه به استحکام ساخت درونی و اقتدار درونزا»، «عدالت و مساوات»، «دشمن‌شناسی» و «ساده‌زیستی» نیز نهفته است که مختص نظام مقدس جمهوری اسلامی ایران است.

ایمانی حسنلوئی (۱۳۹۵) در پژوهشی تحت عنوان «الگوی اسلامی - ایرانی مدیریت و رهبری براساس شیوه مدیریت و رهبری حضرت امام خمینی (ره)، حضرت امام خامنه‌ای (مدظله‌العالی) و فرماندهان دفاع مقدس» با بهره‌گیری از روش تحلیل اسنادی و از طریق مطالعه در فرمانها و بیانات و سبکهای مدیریتی امامین انقلاب و اسناد و مدارک به‌جا مانده از فرماندهان دوران دفاع مقدس، الگوی اسلامی - ایرانی مدیریت و رهبری را براساس نمودار شماره ۱ ارائه کرده است.

نمودار ۱. الگوی اسلامی - ایرانی مدیریت و رهبری (ایمانی حسنلوئی، ۱۳۹۵)

خان‌احمدی و مدنی (۱۳۹۲) در پژوهشی تحت عنوان «منشور فرماندهی کارآمد برگرفته از نهج‌البلاغه» با مطالعه در نهج‌البلاغه و بهره‌گیری از نظر خبرگان، اصول «استقامت، قاطعیت، اطلاعات، رازداری، اطاعت‌پذیری، مردممداری، بصیرت، تدبیر، توکل، شجاعت، صبر و خطرپذیری» را منشور فرماندهی از دیدگاه نهج‌البلاغه بیان کرده‌اند.

درویشی (۱۳۹۲) در پژوهشی تحت عنوان «بررسی مدیریت نظامی حضرت داود(ع) از دیدگاه قرآن و روایات» با بهره‌گیری از روش کتابخانه‌ای و بررسی در اسناد و مدارک بیان می‌کند که حضرت داود(ع) فرمانده و مدیر نظامی برتر است و از ویژگیهای مدیریتی ایشان می‌توان به «اطاعت و پیروی از فرماندهی»، «قاطع بودن»، «خستگی‌ناپذیری»، «داشتن علم و آگاهی»، «مصمم بودن»، «پرهیز از ریاست‌طلبی» و «مشورت در کارها» اشاره کرد.

بابایی (۱۳۹۱) در پژوهشی تحت عنوان «سبک فرماندهی در فرهنگ علوی» با بهره‌گیری از

روش کتابخانه‌ای درصدد پاسخ به این سؤال بوده است که امام علی (علیه‌السلام) در برخورد با عرصه‌های سخت و نرم از چه الگویی پیروی می‌کرد. وی در این پژوهش بیان می‌کند که با توجه به اثرگذاری مؤلفه‌های فکری و ارزشی در تعیین سبک و سیاق رفتارها می‌توان گفت تفاوت عمده سبکهای فرماندهان به این دو بخش برمی‌گردد. امیرالمؤمنین (علیه‌السلام) با پیروی از بصیرت و ارزشهای برخاسته از قرآن و سنت رسول خدا (ص) در فرماندهی عرصه‌های سخت و نرم از سبکی پیروی می‌کردند که با دیگر سبکها تفاوت ماهوی دارد که از جمله آن می‌توان به موارد «خدامحوری»، «تکلیف‌گرایی»، «هدایت انسانها»، «نگاه دوساحتی به انسان»، «توجه توأمان به اهداف مادی و معنوی»، «تعقل ارزشی و ابزاری در تصمیم‌گیری»، «پاداشدهی بر پایه تلاش و عملکرد» و «تحلیل شناختی و فکری رفتارها» اشاره کرد.

بر اساس نتایج پژوهش خودسیانی و همکاران (۱۳۹۱)، که از مطالعات کتابخانه‌ای و میدانی بهره گرفته است، این نتیجه به دست آمده که «قاطعیت در تصمیم‌گیری»، «ارتقای روحیه و انگیزه نیروها»، «ابتکار و خلاقیت»، «اخلاق فرماندهی»، «فراهم کردن زمینه خودباوری»، «مشارکت دیگران در تصمیم‌گیریها»، «اراده نیرومند و استوار» و «روحیه تنزل‌ناپذیر و دوراندیش»، شاخصهای عامل فرماندهی و رهبری نظامی مؤثر در دفاع مقدس و جنگ آینده است.

ضممانی و حجرگشت (۱۳۹۴)، با بهره‌گیری از روش تحقیق اکتشافی و تحلیل مضمون به این نتیجه رسیده‌اند که الگوی فرماندهی (رهبری) شهید والامقام سردار حسن باقری، دارای پنج مؤلفه اصلی «خدامحوری»، «حکمت‌ورزی»، «مهرورزی»، «صلابت» و «دشمن‌شناسی» است.

براساس نتایج پژوهش فقهی‌زاده و لژگی (۱۳۹۳)، عوامل «اقتدار و توانایی درونی»، «سلامت روحی و اخلاقی»، «انتقادپذیری»، «سعه صدر و بردباری»، «بلندهمتی»، «شجاعت و صلابت شخصیتی»، «سخاوت و گشاده‌دستی»، «خویش‌داری مؤمنانه»، «تخصص‌گرایی و شایسته‌سالاری»، «پاکدامنی و پاکدستی»، «تواضع و فروتنی»، «تسلط بر خشم»، «پرده‌پوشی نسبت به عیوب دیگران»، «جاذبه و دافعه»، «استقامت در برابر مشکلات» و «رعایت عدالت درباره زیردست»، مؤلفه‌های پیشینی و روشی مدیریت نظامی در نهج‌البلاغه است.

دهقان و همکاران (۱۳۹۳) در پژوهشی تحت‌عنوان «الگوی فرماندهی در یگانهای ارتش جمهوری اسلامی ایران»، مؤلفه‌های فرماندهی از دیدگاه آموزه‌های دینی و اسلامی (قرآن و نهج‌البلاغه) را به شرح جدول ۱ بیان کرده‌اند:

جدول ۱. مؤلفه‌های فرماندهی از دیدگاه آموزه‌های دینی و اسلامی (قرآن و نهج‌البلاغه) (دهقان و همکاران، ۱۳۹۳)

مهارت‌های مورد نیاز	ویژگی‌های شخصیتی	نگرش و پیش	منبع
<ul style="list-style-type: none"> - شفاف‌سازی (احزاب / ۳، یوسف / ۶۲) - طبقه‌بندی و تقسیم‌کار (یونس / ۳) - توجه به مهارت و علاقه شخصی کارکنان (یوسف / ۵۵) - ایجاد رقابت سالم برای سرعت کار (نمل / ۳۸) - توجه به کارکنان (آل عمران / ۲۰) - مدیریت بحران (آل عمران / ۱۵۴) - لیاقت و شایستگی (بقره / ۳۴) - مدنظر قرار دادن پیامدهای تصمیم (فتح / ۲۵) - شناخت ضعفها (آل عمران / ۱۶۵) - دقت در رفتار (یوسف / ۳۰) - اجرای روشهای مختلف (یوسف / ۶۷) - پیشگام بودن مدیر (نساء / ۸۴) - انسجام روش و تزلزل‌نداشتن (آل عمران / ۱۴۴) - شناسایی عوامل شکست (آل عمران / ۱۵۲) - ارتقای آموزش کارکنان (فرقان / ۳۲) - آگاهی از گذشته (آل عمران / ۴۸) - ارزشگذاری به افراد ساعی و پرتلاش (بقره / ۱۳۴) - راه‌اندازی اتاق فکر (یوسف / ۵۰) - آینده‌نگری (غافر / ۸۲) - زمان‌شناسی (دخان / ۲۳) 	<ul style="list-style-type: none"> - آرامش و وقار (توبه / ۱۴۵) - صلابت (توبه / ۵۵) - اهلیت و صلاحیت (نساء / ۵۸) 	<ul style="list-style-type: none"> - دوری از تکبر (اعراف / ۱۳) - سعه‌صدر (توبه / ۶۱) - ایمان به هدف (هود / ۱۰۹) - دوری از تبعیض (نساء / ۱۲۹) - دوری از اسراف (شعرا / ۱۵۱) - دوری از زودباوری و سطحی‌نگری (حجرات / ۶) - ایمان (آل عمران / ۳۸) - عظوفت و مشورت و توکل (آل عمران / ۱۵۹) 	قرآن
<ul style="list-style-type: none"> - تشویق سربازان فداکار در محضر عموم لشکر و به نیکی یادکردن آنها - عدم‌برخورد یکسان با خادم و خائن - محبت و برادری با زیردستان - محبت مافوق و اطاعت زیردستان - دقت در رفتار 	<ul style="list-style-type: none"> - معاشرت با دانشمندان و علمای پاکدامن - پرهیزگاری و نجابت و برخورداری از دودمان باشرافت و اصیل 	<ul style="list-style-type: none"> - رعایت عدالت - غلبه بر غضب و شهوت - رعایت تقوا و یاد خدا بودن - میانه‌روی در زندگی - دور کردن افراد سخن‌چین - عدم‌اغماض و صرف‌نظر از کوچکترین مورد هنگام بازرسی 	نهج‌البلاغه

روش شناسی پژوهش

در این پژوهش به منظور شناسایی مکتب فرماندهی شهید قاسم سلیمانی براساس روش کتابخانه‌ای (زندگینامه، سخنرانیها، یادداشتها و وصیتنامه شهید) و هم‌چنین مصاحبه با افراد صاحب‌نظر، اطلاعات، گردآوری، و برای تحلیل داده‌ها از روش تحلیل مضمون استفاده شده است. در میان شیوه‌های تحلیل داده‌های کیفی، «تحلیل مضمون»^۱ یا «تحلیل موضوعی» یا «تحلیل تماتیک» از پرکاربردترین و رایجترین روشهاست که به‌عنوان «روش شناخت، تحلیل و گزارش الگوهای داده‌های کیفی» شناخته می‌شود (عابدی جعفری و همکاران، ۱۳۹۰: ۱۵۳). در این روش، فرایند تحلیل داده‌های متنی به‌منظور مشخص کردن داده‌های غنی و تفصیلی از داده‌های پراکنده و گوناگون است. نکته حائز اهمیت این است که تحلیل مضمون، فرایندی است که می‌تواند در بیشتر روشهای کیفی به کار رود؛ اما صرفاً روش کیفی خاصی نیست؛ بلکه یکی از فنون تحلیلی در پژوهشهای کیفی به‌شمار می‌رود (بیات و همکاران، ۱۳۹۵: ۱۶۸)؛ به تعبیری دیگر، تحلیل مضمون، خود روش مستقل تحلیلی است که می‌تواند در روشهای تحلیلی دیگر نیز به کار رود. پژوهشگر در این روش از طریق طبقه‌بندی داده‌ها و الگویابی درونداده‌ای و برون‌داده‌ای به‌سنخ‌شناسی تحلیلی دست پیدا می‌کند. او ابتدا داده‌های خود را شناسه‌گذاری می‌کند و سپس به‌دنبال تحلیل داده‌ها می‌رود و به این سؤال پاسخ می‌دهد که: «داده‌ها چه می‌گویند؟» برای این تحلیل در وهله اول در جستجوی الگویی درون‌داده‌ها می‌گردد. زمانی که الگویی به‌دست آمد، باید حمایت تمی یا موضوعی از آن الگو صورت بگیرد؛ بدین ترتیب، عنوانها از درون‌داده‌ها به‌دست می‌آید و به داده‌ها شکل می‌دهد (محمدپور، ۱۳۹۰: ۶۶).

داده‌هایی که می‌تواند با روش تحلیل مضمون مورد ارزیابی قرار بگیرد، اعم از داده‌های متنی، مصاحبه‌ها و داده‌های مشاهده‌ای متنی شده است. تحلیل مضمون برای تفسیر داده‌ها، هم در رویکرد استقرایی و هم در رویکرد قیاسی، کاربرد دارد (فریس و گلیسون^۲، ۲۰۰۴: ۱۵). می‌توان تحلیل مضمون را این‌گونه تعریف کرد که «روشی است برای شناخت، تشریح و گزارش الگوهای در میان داده». در تحلیل مضمون حداقل کار سازمان‌بخشیدن و توصیف مجموعه‌ای از داده‌های پژوهش به تفصیل‌های غنی شده است؛ هرچند گاه از این هم فراتر می‌رود

1. Theme Analysis
2. Frith & Gleeson

و در تحلیل مضمون می‌توان به شرح جنبه‌های مختلف از موضوع تحقیق دست یافت (بیات و همکاران، ۱۳۹۵: ۱۶۹؛ بارون و کلارک، ۲۰۰۶: ۷).

همان‌گونه که قبلاً بیان شد در این پژوهش به‌منظور شناسایی مکتب فرماندهی شهید قاسم سلیمانی، زندگینامه، سخنرانیها، یادداشتها و وصیت‌نامه شهید و هم‌چنین مصاحبه با افراد صاحب‌نظر و نظر آنها درباره این شهید استفاده شد که به‌صورت اجمالی در جدول شماره ۲ ارائه می‌شود:

جدول ۲. اسناد مورد بررسی

ردیف	منبع	توضیحات
۱	بیانات حضرت امام خامنه‌ای (مدظله‌العالی) درباره شهید قاسم سلیمانی	قابل دسترسی در سایت: www.khamenei.ir
۲	سخنرانیها و یادداشت‌های شهید قاسم سلیمانی	- مجموعه سخنرانیها در یادواره‌های شهدا از جمله: - سخنرانی در نخستین سالگرد شهادت شهید همدانی، ۱۳۹۵/۰۷/۱۴ - سخنرانی در یادواره عملیات رمضان، مورخ ۱۳۹۷/۰۴/۰۴ - سخنرانی در کنگره شهدای گیلان، ۱۳۹۵/۰۲/۱۴ - دلنوشته سردار حاج قاسم سلیمانی درباره کتاب «وقتی مهتاب گم شد». - کلیپ تهیه شده توسط باشگاه خبرنگاران جوان از گزیده سخنرانیهای شهید حاج قاسم سلیمانی درباره شهدا - گزیده سخنرانی شهید حاج قاسم سلیمانی درباره انتخاب راه درست در زندگی پاسداری - صحبت‌های شهید سلیمانی در مورد شهید کاظمی تحت عنوان «نامه‌ای به احمد»
۳	وصیت‌نامه شهید قاسم سلیمانی	
۴	زندگینامه	- کتاب «سردار دلها: زندگینامه و خاطرات سپهبد شهید حاج قاسم سلیمانی» - کتاب «ذوالفقار (خاطرات سردار شهید حاج قاسم سلیمانی)» - کتاب «حاج قاسم (جستاری در خاطرات حاج قاسم سلیمانی)» - کتاب «بچه‌های حاج قاسم» - کتاب «برادر قاسم (سیری در اندیشه‌های راهبردی شهید حاج قاسم سلیمانی)»

ردیف	منبع	توضیحات
۵	مصاحبه با افراد صاحب نظر، سخنرانها و یادداشتهای موجود درباره شهید سلیمانی	<ul style="list-style-type: none"> - مصاحبه پژوهشگران با ده تن از فرماندهان هم‌رزم شهید سلیمانی - مصاحبه سیدحسن نصرالله در چهلم شهید سلیمانی، ۱۳۹۸/۱۱/۲۴ - سخنرانی فرمانده کل سپاه در مراسم یادبود سردار شهید قاسم سلیمانی، ۱۳۹۸/۱۱/۲۴ - گفتگوی تلویزیونی دکتر حسین دهقان درباره حاج قاسم، ۱۳۹۸/۱۰/۲۸ - گفتگوی تلویزیونی دکتر محسن رضایی راجع به حاج قاسم، ۱۳۹۸/۱۰/۱۳ - مصاحبه حجت‌الاسلام پناهیان در مورد مکتب حاج قاسم، ۱۳۹۸/۱۱/۲۵ - نظر صاحب‌نظران دانشگاهی در شورای عالی انقلاب فرهنگی در نشست تخصصی "بازخوانی ابعاد مکتب شهید قاسم سلیمانی"، ۱۳۹۸/۱۱/۲۱ - سخنرانی عبدالمجید طالب‌تاش، مورخ ۱۳۹۸/۱۱/۲۶ - سخنرانی حجت‌الاسلام رضایی در دانشگاه مذاهب اسلامی، ۱۳۹۸/۱۰/۱۴

یافته‌های پژوهش

الف. تحلیل مضمونهای پایه

پس از بررسی بیانات حضرت امام خامنه‌ای (مدظله‌العالی) درباره شهید سلیمانی و سخنرانها، یادداشتهای و وصیتنامه شهید و هم‌چنین مصاحبه با افراد صاحب‌نظر با استفاده از روش تحلیل مضمون، داده‌ها مقوله‌بندی شد و مورد تفسیر قرار گرفت. در این مرحله با مطالعه دقیق در این متون، تمامی افکار مستقل مفاهیم و نکات کلیدی و مهم به‌عنوان مضمونهای پایه شناسایی شد که در جدول شماره ۳ ارائه می‌شود:

جدول ۳. نمونه‌ای از مضمونهای مستخرج از زندگینامه، سخنرانیها، یادداشتها و وصیتنامه شهید و مصاحبه‌ها

مضمون پایه	منبع	جملات
شهید زنده	بیانات حضرت امام خامنه‌ای (مدظله‌العالی)، ۱۳۷۶/۰۵/۱۳	خود شما هم که آقای سلیمانی باشید در نظر ما شهید زنده‌اید.
- شجاعت و خطرپذیری - ایثار و شهادت‌طلبی - سعادت و شهادت	بیانات حضرت امام خامنه‌ای (مدظله‌العالی)، ۱۳۹۷/۱۲/۱۹	برادر بسیار عزیزمان آقای سلیمانی بارها، بارها، بارها جان خودشان را در معرض تهاجم دشمن قرار داده‌اند؛ در راه خدا؛ برای خدا و مخلصاً لِّله و مجاهدت کرده‌اند. ان شاء الله خدای متعال زندگی ایشان را با سعادت و عاقبت ایشان را با شهادت قرار بدهد.
- خنثی‌شدن توطئه دولتهای استعمارگر	بیانات حضرت امام خامنه‌ای (مدظله‌العالی)، ۱۳۹۶/۰۸/۳۰	شما با متلاشی ساختن توده سرطانی و مهلکِ داعش، نه فقط به کشورهای منطقه و به جهان اسلام بلکه به همه ملت‌ها و به بشریت خدمتی بزرگ کردید.
- سعادت و شهادت	بیانات حضرت امام خامنه‌ای (مدظله‌العالی)، ۱۳۹۸/۱۰/۱۳	سالها مجاهدت مخلصانه و شجاعانه در میدانهای مبارزه با شیاطین و اشرار عالم و سالها آرزوی شهادت در راه خدا، سرانجام سلیمانی عزیز را به این مقام والا رسانید و خون پاک او به دست شقی‌ترین آحاد بشر بر زمین ریخت.
- سعادت و شهادت - ولایت‌مداری - تعهد	بیانات حضرت امام خامنه‌ای (مدظله‌العالی)، ۱۳۹۸/۱۰/۱۳	سردار شهید قاسم سلیمانی نمونه برجسته‌ای از تربیت‌شدگان اسلام و مکتب امام خمینی بود. او همه عمر خود را به جهاد در راه خدا گذراند. شهادت، پاداش تلاش بی‌وقفه او در همه این سالیان بود.
- افشای چهره تروریستی دولتهای استعمارگران - نواخته‌شدن سیلی انتقام به چهره استکبار	بیانات حضرت امام خامنه‌ای (مدظله‌العالی)، ۱۳۹۸/۱۰/۱۳	با رفتن سردار شهید قاسم سلیمانی به حول و قوه الهی کار او و راه او متوقف و بسته نخواهد شد؛ ولی انتقام سختی در انتظار جنایتکارانی است که دست پلید خود را به خون او آلودند.
- ایجاد انسجام و یکپارچگی بین آحاد ملت - اخلاص‌مداری	بیانات حضرت امام خامنه‌ای (مدظله‌العالی)، ۱۳۹۸/۱۰/۱۳	مردم قدر سردار شهید قاسم سلیمانی را دانستند و این ناشی از اخلاص است؛ اینکه دلها این جور همه متوجه می‌شوند، نشان‌دهنده این است که یک اخلاص بزرگی در آن مرد وجود داشت؛ مرد بزرگی بود.
- ولایت‌مداری - انقلابیگری - درک محیط سیاسی	بیانات حضرت امام خامنه‌ای (مدظله‌العالی)، ۱۳۹۸/۱۰/۱۳	ویژگی مهم حاج قاسم این بود که در مسائل داخلی اهل حزب و جناح و این‌گونه تقسیم‌بندیها نبود؛ اما بشدت انقلابی و پایبند به خط نورانی و مبارک امام بود و انقلاب و انقلابیگری، خط قرمز قطعی او بود. حاج قاسم واقعاً ذوب در انقلاب بود و برخی سعی نکنند که این واقعیت‌ها را کمرنگ کنند.
- همراه بودن شجاعت و تدبیر	بیانات حضرت امام خامنه‌ای (مدظله‌العالی)، ۱۳۹۸/۱۰/۱۸	برخی شجاعت دارند؛ اما تدبیر و عقل لازم را برای به‌کار بردن شجاعت ندارند و برخی اهل تدبیرند؛ اما اهل اقدام و عمل نیستند و دل و جگر کار را ندارند.

مضمون پایه	منبع	جملات
ساده‌زیستی - اخلاص - تواضع و فروتنی	بیانات حضرت امام خامنه‌ای (مدظله‌العالی)، ۱۳۹۸/۱۰/۱۸	در جلسه‌های رسمی با مسئولان مختلف، او به‌گونه‌ای در حاشیه و دور از چشم می‌نشست که باید می‌گشتید تا او را پیدا می‌کردید و می‌دیدید.
اخلاص	بیانات حضرت امام خامنه‌ای (مدظله‌العالی) در منزل سپهبد شهید حاج قاسم سلیمانی ۱۳۹۸/۱۰/۱۳	می‌بینید مردم چه کار دارند می‌کنند برای حاج قاسم؛ این برای شما تسلی است ... بدانید که مردم قدر پدر شما را دانستند و این ناشی از اخلاص است؛ این اخلاص است. اگر اخلاص نباشد، این جور دل‌های مردم متوجه نمی‌شود؛ دل‌ها دست خدا است؛ این که دل‌ها این جور همه متوجه می‌شوند، نشان‌دهنده این است که یک اخلاص بزرگی در آن مرد وجود داشت.
ایمان به خدا و خداترسی	وصیتنامه الهی - سیاسی شهید قاسم سلیمانی	شهادت می‌دهم که قیامت حق است. قرآن حق است. بهشت و جهنم حق است. سؤال و جواب حق است. معاد، عدل، امامت، نبوت حق است.
ولایت‌پذیری و دفاع از ولایت - پیرو مکتب امام خمینی (ره) - پرهیز از اختلاف و تفرقه	وصیتنامه الهی - سیاسی شهید قاسم سلیمانی	جهان اسلام پیوسته نیازمند رهبری است؛ رهبری متصل و منسوب شرعی و فقهی به معصوم. خوب می‌دانید منزّه‌ترین عالم دین که جهان را تکان داد و اسلام را احیا کرد، یعنی خمینی بزرگ و پاک ما، ولایت فقیه را تنها نسخه نجات بخش این امت قرار داد؛ لذا چه شما که به‌عنوان شیعه به آن اعتقاد دینی دارید و چه شما که به‌عنوان سنی اعتقاد عقلی دارید، بدانید [باید] به دور از هرگونه اختلاف برای نجات اسلام خیمه ولایت را رها نکنید. خیمه، خیمه رسول‌الله است. اساس دشمنی جهان با جمهوری اسلامی، آتش زدن و ویران کردن این خیمه است. دور آن بچرخید.
تقوی و خودکنترلی - ایثار و شهادت‌طلبی	وصیتنامه الهی - سیاسی شهید قاسم سلیمانی	خدایا وحشت همه وجودم را فرا گرفته است. من قادر به مهار نفس خود نیستم، رسوایم نکن. مرا به حرمت کسانی که حرمتشان را بر خود واجب کرده‌ای، قبل از شکستن حریمی که حرم آنها را خدشه‌دار می‌کند، مرا به قافله‌ای که به سویت آمدند، متصل کن.
دفاع و حمایت از اسلام - رنگ خدایی بودن مقدّسات و ولایت فقیه	وصیتنامه الهی - سیاسی شهید قاسم سلیمانی	وصیت می‌کنم اسلام را در این برهه که تداعی یافته در انقلاب اسلامی و جمهوری اسلامی است، تنها نگذارید. دفاع از اسلام نیازمند هوشمندی و توجه خاص است. در مسائل سیاسی آنجا که بحث اسلام، جمهوری اسلامی، مقدّسات و ولایت فقیه مطرح می‌شود، اینها رنگ خدا هستند؛ رنگ خدا را بر هر رنگی ترجیح دهید.
لزوم شجاعت و قدرت اداره بحران در فرماندهان نیروهای مسلح - شناخت بموقع اهداف و	وصیتنامه الهی - سیاسی شهید قاسم سلیمانی	کلامی کوتاه خطاب به برادران سپاهی عزیز و فداکار و ارتشی‌های سپاهی دارم: ملاک مسئولیتها را برای انتخاب فرماندهان، شجاعت و قدرت اداره بحران قرار دهید. طبیعی است به ولایت اشاره نمی‌کنم؛ چون ولایت در نیروهای مسلح جزء نیست، بلکه اساس بقای نیروهای

مضمون پایه	منبع	جملات
سیاستهای دشمن - تصمیم‌گیری بموقع و عمل بموقع در برابر دشمن		مسلم است. این شرط خلل‌ناپذیر می‌باشد. نکته دیگر، شناخت بموقع از دشمن و اهداف و سیاستهای او و اخذ تصمیم بموقع و عمل بموقع؛ هر یک از اینها اگر در غیر وقت خود صورت گیرد بر پیروزی شما اثر جدی دارد.
- سبک زندگی - ساده‌زیستی - مردمی‌بودن - مظهر و الگو	سخنرانی حجت‌الاسلام رضایی در دانشگاه مذاهب اسلامی	زندگی ساده، بی‌تکلف و بدون تشریفات حاج قاسم سلیمانی و مردمی بودن او یکی دیگر از ویژگیهای آن شهید است که این ویژگیها می‌تواند برای بسیاری از مسئولان ما الگو و اسوه باشد.
- آخرتگرا - خدامحور و مخلص - مجاهدی فداکار - شجاع و بی‌باک - مردم‌مدار - ولایت‌پذیر - دین‌ورز، معنوی و اخلاق‌محور - خداترس	عبدالمجید طالب‌تاش رئیس پژوهشکده قرآن و عترت دانشگاه آزاد اسلامی	- سردار سلیمانی، انسانی از دنیا بریده و آخرتگرا بود. - فردی خدامحور و مخلص بود. - روحیه فداکاری، ایثار و گذشت داشت و مجاهدی فداکار بود که قلبش مالا مال از عشق و محبت به مؤمنان و مستضعفان بود. - شجاعت و بی‌باکی سردار سلیمانی در برابر قدرتهای عالم و هوسبازان عالم یکی دیگر از علت‌های علاقه مردم به وی است. - سردار سلیمانی شخصیتی بود که در جایگاه بالای مدیریتی در مسائل نظامی کشور قرار گرفته بود؛ بدون اینکه کوچکترین فکری برای بهره‌برداری خود و خانواده‌اش داشته باشد. - ولایت‌پذیر و یک سرباز واقعی برای ولایت بود. - مجاهدی شجاع بود که در برابر مردم و به‌خصوص خانواده شهدا متواضع و فروتن بود. - انسانی گروهگرا نبود؛ همه مردم را دوست می‌داشت و هرچند در زندگی خط قرمزهایی داشت اما سعی می‌کرد به همه احترام کند و لبخند خود را به هرکس که در مقابلش قرار می‌گرفت، هدیه کند. - شخصیتی دین‌ورز، معنوی و اخلاق‌محور داشت. - حاج قاسم به اکسیر محبوبیت دست یافته بود و آن کسب روح تقوا و خداترسی در زندگی بود. وی به‌معنای واقعی کلمه خداترس بود.

ب. جمع‌بندی مضمونها

از تحلیل مضمونهای پایه به مضمونهای سازمان‌دهنده و از تحلیل مضمونهای سازمان‌دهنده به مضمونهای فراگیر رسیده می‌شود که در جدول شماره ۴ به آنها اشاره می‌شود:

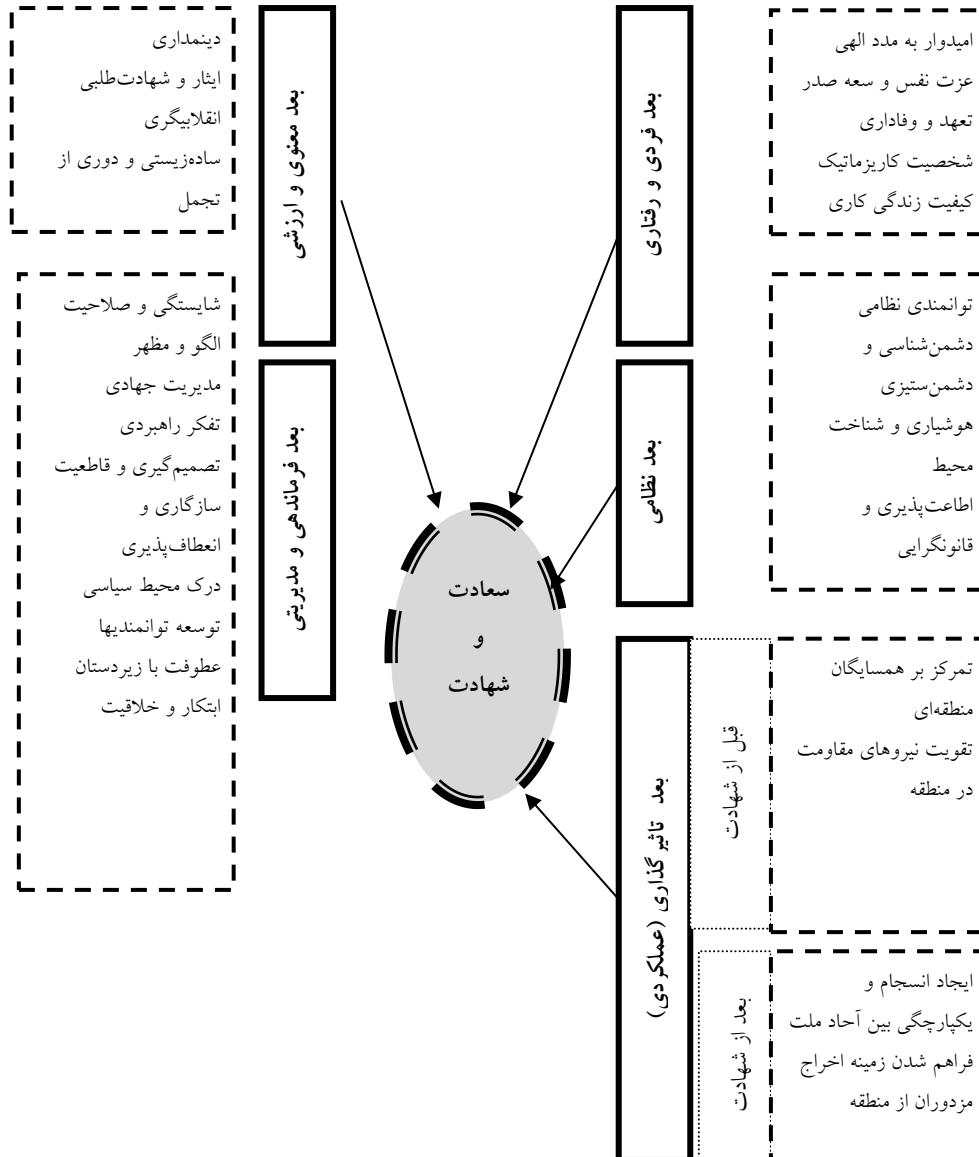
جدول ۴. جمع‌بندی مضمونها و تدوین مضمون فراگیر

مضمون فراگیر	مضمون سازمان‌دهنده	مضمون پایه
بعد معنوی و ارزشی	دین‌مداری	ایمان به خدا + خدا ترسی + تقوی و خودکنترلی + اعتماد به خدا + تکلیف‌گرایی و ایمان به هدف + توکل و اخلاص + انجام دادن همه کارها به قصد قربت
	ایثار و شهادت‌طلبی	شهادت‌محوری + شوق و آرزوی شهادت + آمادگی برای شهادت + جهاد در راه خدا + خود را وقف نظام و اسلام کردن + مجاهدتهای خالصانه و بی‌باکانه
	انقلابیگری	ولایت‌مداری + اقامه حق + اهل جهاد + بصیرت + تواضع و فروتنی + عدالت‌محوری + آرمانخواهی و آزادگی + پایبند به انقلاب + پایبند به خط امام راحل (ره)
	ساده‌زیستی و دوری از تجمل	سبک زندگی + الگوی معاشرتی و رفتاری + ساده‌زیستی + دوری از تجمل و اشراف + مردمی بودن + تواضع و فروتنی
بعد فردی و رفتاری	امیدوار به مدد الهی	ایمان به مدد الهی + توکل + واگذاری کارها به خداوند
	عزت نفس و سعه صدر	استقامت + قاطعیت + عفو و گذشت + بلندهمتی و عزت نفس + آستانه تحمل‌پذیری زیاد
	تعهد و وفاداری	عرق به نظام + عرق به اسلام + عرق به ایران + عرق به هم‌نوع + عشق و وفاداری به مردم + اعتقاد به جمهوری اسلامی ایران و پایداری آن
	شخصیت‌کاریماتیک	شجاع و خطرپذیر + تیزهوش، هوشمند و مبتکر + تلاشگر و خستگی‌ناپذیر + با اراده، مصمم و راسخ + صریح در گفتار و صادق در رفتار
بعد فرماندهی و مدیریتی	کیفیت زندگی کاری	خوش‌خلقی و مردمی بودن + صادق و وفادار + عادل و با انصاف + مدیریت زمان + رعایت نظم و انضباط + نظارت و کنترل + ارتباط مؤثر با دیگران و توانایی کنترل
	شایستگی و صلاحیت	حسن خلق + سابقه کاری + مقبولیت و مشروعیت + پایبند به خط امام راحل (ره) + پایبند به انقلاب
	الگو و مظهر	اخلاص + اعتماد به خدا + بصیرت + ایثار و گذشت + دین‌مداری + مصداق احدی الحسینین + شجاع و با تدبیر + تربیت‌شده اسلام و مکتب امام خمینی (ره) + مسلط بر عرصه‌های عملیات
	مدیریت جهادی	مصداق احدی الحسینین + فراجناحی، حزبی و مذهبی + پایبند به انقلاب + پایبند به خط امام راحل (ره) + خدمت‌خالصانه به مردم + سیاستمدار + اخلاص + زندگی شهادت‌گونه + خستگی‌ناپذیر + استقامت در کار + خطرپذیر
	تفکر راهبردی	آینده‌نگری + جامع‌نگری + قدرت تجزیه و تحلیل + قدرت مدیریت بحران
	تصمیم‌گیری و قاطعیت	تدبیر + تفکر + محاسبه و دقت در اندیش + همراه بودن شجاعت و تدبیر
بعد فرماندهی و مدیریتی	سازگاری و انعطاف‌پذیری	تنش‌زدایی + مدیریت صحنه + انطباق‌پذیری + مدیریت شرایط پیچیده + سخت + تصمیم بموقع و عمل بموقع
	درک محیط سیاسی	ولایت‌مداری + شناخت دشمن + عدم ورود در جناح‌بندیهای سیاسی + عدم سیاسی‌کاری + انقلابیگری
مدیریتی	توسعه توانمندیها	وحدت‌گرایی + مشارکت‌پذیری + جذب حداکثری + پرورش کارکنان + به‌کارگیری صحیح نیروها + ایجاد انگیزش + بسیج نیروها

مضمون پایه	مضمون سازمان‌دهنده	مضمون فراگیر
نگاه پدران + برخورد محبت‌آمیز + برخورد صمیمی + ارتباط نزدیک با نیروها + قدرت اعتماد به نفس به نیروها	عظوفت با زیردستان	
راهبردهای خلاقانه + خطرپذیری + آتش به اختیار + تیزبینی	ابتکار و خلاقیت	
ویژگیهای فرماندهی و رهبری (شجاع، ترس و ...) + رعایت نظم و انضباط + رعایت سلسله‌مراتب فرماندهی + حفظ اسرار نظامی + تصمیم بموقع و عمل بموقع	توانمندی نظامی	
بصیرت + شناخت دوست و دشمن + مخالفت با استکبار جهانی + مخالفت با اهداف دشمنان + عدم‌سازش با دشمنان + تسلیم‌نشدن در برابر اهداف دشمنان + تصمیم بموقع و عمل بموقع	دشمن‌شناسی و دشمن‌ستیزی	بعد نظامی
قدرت تحلیل محیط + قدرت تشخیص وقایع و حقایق + دشمن‌شناسی + مسلط بر عرصه‌های عملیات	هوشیاری و شناخت محیط	
ولایت‌مداری + رعایت سلسله‌مراتب فرماندهی + عمل به دستور + حرکت بر مبنای قانون و برنامه + پایبندی به اصول و ارزشها	اطاعت‌پذیری و قانونگرایی	
تقویت اتحاد راهبردی جمهوری اسلامی ایران با برخی همسایگان + احیای تفکر و روح آزادیبخشی در جهان + افزایش نقش و اهمیت جمهوری اسلامی ایران در تأمین امنیت منطقه + برهم زدن نقشه امریکا در منطقه + بلوغ اجتماعی و سیستماتیک شدن تفکر مقاومت در منطقه	تمرکز بر همسایگان منطقه‌ای	
افزایش نقش و اهمیت جمهوری اسلامی ایران در تأمین امنیت منطقه + احیای تفکر و روح آزادیبخشی در جهان + فرصت‌طلایی برای محور مقاومت + برهم زدن نقشه امریکا در منطقه + هوشمندی و همراهی بیشتر افکار عمومی با اهداف نیروهای مقاومت + بلوغ اجتماعی و سامانمند شدن تفکر مقاومت در منطقه + افزایش سرعت کنشگری مقاومت و واکنش‌ها در منطقه	تقویت نیروهای مقاومت در منطقه (قبل از شهادت)	بعد تأثیرگذاری (عملکردی)
مراسم تشییع میلیونی + پشتیبانی مردمی + انزجار همگانی از امریکا + احیای تفکر و روح آزادیبخشی در جهان + احیای دوباره شعارهای انقلاب	ایجاد انسجام و یکپارچگی بین آحاد ملت (بعد از شهادت)	
تقویت اتحاد راهبردی جمهوری اسلامی ایران با برخی همسایگان + احیای تفکر و روح آزادیبخشی در جهان + فرصت‌افشای چهره تروریستی دولتهای استعمارگران + آشکار شدن نیات و اهداف دولتهای استعمارگر در منطقه + خنثی‌شدن توطئه دولتهای استعمارگران + انتقام سخت	فراهم شدن زمینه اخراج مزدوران از منطقه (بعد از شهادت)	
رضای خدا + شهید زنده + سعادت دنیوی + شهادت و رستگاری اخروی	سعادت و شهادت	بعد پیامدی

براساس تجزیه و تحلیل، ابعاد و مؤلفه‌های مکتب فرماندهی شهید قاسم سلیمانی در نمودار ۲

نمایش داده می‌شود.

شکل ۲. الگوی مکتب فرماندهی شهید قاسم سلیمانی

نتیجه‌گیری و پیشنهاد

الف. نتیجه‌گیری

شهید قاسم سلیمانی به‌عنوان فخر و مباهات نظام جمهوری اسلامی ایران و جامعه تشیع با افتخار آفرینی در دوران دفاع مقدس و پس از آن حضور در فرماندهی نیروی قدس و نقش آفرینی در دفاع از حرم و مقابله با اقدامات تروریستی دولتهای استعمارگر و خنثی کردن نقشه‌های آنها در منطقه غرب آسیا به چهره‌ای بین‌المللی و نماد مقاومت تبدیل شد که پس از سالها مجاهدت، سرانجام به آرزوی دیرین خود یعنی شهادت رسید. اکنون که جامعه اسلامی از وجود این سرمایه ارزشمند بی‌بهره مانده است، برای ارائه الگو از شخصیت این شهید والامقام و تبدیل مکتب شهید سلیمانی به مکتبی همگانی و جهان‌شمول، این پژوهش به منظور شناسایی مکتب فرماندهی شهید قاسم سلیمانی با بررسی کتابخانه‌ای در زندگینامه، سخنرانیها، یادداشتها و وصیتنامه شهید و هم‌چنین مصاحبه با افراد صاحب‌نظر و نظر آنها و بهره‌گیری از روش تحلیل مضمون، مکتب این شهید والامقام را در پنج بعد «معنوی و ارزشی»، «فردی و رفتاری»، «فرماندهی و مدیریتی»، «نظامی» و «تأثیرگذاری» بیان کرده است که در نهایت نتیجه گرفته شد که پیامد چنین مکتبی «سعادت و شهادت» است که در شکل شماره ۲ تحت عنوان «الگوی مکتب فرماندهی شهید قاسم سلیمانی» ارائه شده است.

براساس این الگو:

الف: بعد معنوی و ارزشی (شامل دینمداری، ایثار و شهادت‌طلبی، انقلابیگری و ساده‌زیستی و دوری از تجمل)

ب: بعد فردی و رفتاری (شامل امیدوار به مددالهی، عزت نفس و سعه صدر، تعهد و وفاداری، شخصیت کارزماتیک و کیفیت زندگی کاری)

ج: بعد فرماندهی و مدیریتی (شامل شایستگی و صلاحیت، الگو و مظهر، مدیریت جهادی، تفکر راهبردی، تصمیم‌گیری و قاطعیت، سازگاری و انعطاف‌پذیری، درک محیط سیاسی، توسعه توانمندیها، عظوفت با زیردستان و ابتکار و خلاقیت)

د: بعد نظامی (شامل توانمندی نظامی، دشمن‌شناسی و دشمن‌ستیزی، هوشیاری و شناخت محیط و اطاعت‌پذیری و قانونگرایی)

هن بعد تأثیرگذاری یا عملکردی (شامل: تمرکز بر همسایگان منطقه‌ای، تقویت نیروهای مقاومت در منطقه، ایجاد انسجام و یکپارچگی بین آحاد ملت و فراهم‌شدن زمینه اخراج مزدوران از منطقه) است.

ملاحظه می‌شود مکتب شهید قاسم سلیمانی جامع و کامل است و فرمایش حضرت امام خامنه‌ای (مدظله‌العالی) درباره‌ی ایشان مبنی بر اینکه: «به شهید حاج قاسم به چشم یک فرد نگاه نکنیم؛ به چشم یک مکتب، یک راه و یک مدرسه درس آموز نگاه کنیم»، مؤید این است.

هم‌چنین با بررسی پیشینه‌های تحقیق، پژوهشهایی در زمینه ویژگیهای ارزشی فرماندهی، شیوه مدیریت و رهبری، الگوی فرماندهی مطلوب و کارآمد و سبک فرماندهی در فرهنگ علوی توسط علوی و اسماعیلی (۱۳۹۷)، خیرگو (۱۳۹۵)، ایمانی حسلوئی (۱۳۹۵)، اسفندیاری و دهقان (۱۳۹۴)، خان‌احمدی و مدنی (۱۳۹۲)، درویشی (۱۳۹۲)، بابایی (۱۳۹۱)، خودسیانی و همکاران (۱۳۹۱)، ضماهنی و حجرگشت (۱۳۹۴) و دهقان و همکاران (۱۳۹۳) صورت گرفته است که نتایج آنها تأییدکننده نتیجه این پژوهش است؛ زیرا الگوی رفتاری و مدیریتی و مشی علمی و عملی سردار شهید قاسم سلیمانی برگرفته از مشی قرآن، نهج‌البلاغه، سیره و سبک بزرگان و علمای دین و مکتب حضرت امام خمینی (ره) و حضرت امام خامنه‌ای (مدظله‌العالی) است. هم‌چنین درباره‌ی موضوع اصلی پژوهش یعنی «مکتب شهید سلیمانی و الگوی مدیریتی ایشان» تاکنون دو پژوهش توسط محمدظاهری (۱۳۹۹) و زارعی (۱۳۹۸) به رشته تحریر درآمده است که در برخی از مضمون پایه، سازمان‌دهنده و فراگیر، مشترک، و نتایج این پژوهشها تأییدکننده نتایج این پژوهش است. نوآوری این پژوهش نسبت به پژوهشهای پیشین، ارائه مکتب فرماندهی شهید سلیمانی است که از الگوی مدیریتی فراتر است؛ به عبارت دیگر، این پژوهش، کوشیده است با توجه به نقش و تأثیر بی‌بدیل شهید قاسم سلیمانی در پیشبرد اهداف انقلاب اسلامی و تأثیرگذاری ایشان در منطقه و جنوب غرب آسیا به تمامی ابعاد شهید بزرگوار بپردازد و با مطالعه زندگینامه، سخنرانیها، یادداشتها و وصیتنامه شهید و هم‌چنین مصاحبه با افراد صاحب‌نظر و استفاده از نظر خبرگان، نسبت به تدوین مکتب شهید قاسم سلیمانی اقدام کند؛ بدین ترتیب می‌توان گفت که نتایج تحقیق به سؤال اصلی مبنی بر اینکه: «الگوی مکتب فرماندهی شهید قاسم سلیمانی چگونه است؟» پاسخ مناسب داده است.

ب. پیشنهاد

- مقایسه رهیافتهای این پژوهش با آموزه‌های اسلامی (شامل قرآن کریم، نهج البلاغه و احادیث)

- تدوین راهکارها و سیاستهای لازم درباره ابعاد استخراج شده در پژوهش به منظور کاربردی‌تر و عینی‌تر کردن آنها و تدوین خط‌مشی لازم

- بهره‌گیری از روش‌های تئوری و شناسه‌گذاریهای باز، محوری و انتخابی برای تدوین الگوی راهبردی مکتب شهید سلیمانی

- استفاده از نتایج این پژوهش برای مدیران جامعه به منظور تقویت ابعاد بعد معنوی و ارزشی (شامل دینمداری، ایثار و شهادت‌طلبی، انقلابیگری و ساده‌زیستی و دوری از تجمل) و تقویت ابعاد فردی و رفتاری (شامل امیدوار به مدد الهی، عزت نفس و سعه صدر، تعهد و وفاداری، شخصیت کاریزماتیک و کیفیت زندگی کاری)، تقویت ابعاد فرماندهی و مدیریتی (شامل شایستگی و صلاحیت، الگو و مظهر، مدیریت جهادی، تفکر راهبردی، تصمیم‌گیری و قاطعیت، سازگاری و انعطاف‌پذیری، درک محیط سیاسی، توسعه توانمندیها، عطف با زیردستان و ابتکار و خلاقیت) و هم‌چنین فرماندهان نظامی علاوه بر تقویت این ابعاد، تقویت ابعاد نظامی (شامل توانمندی نظامی، دشمن‌شناسی و دشمن‌ستیزی، هوشیاری و شناخت محیط و اطاعت‌پذیری و قانونگرایی).

منابع فارسی

- دشتی، محمد (۱۳۸۳)، ترجمه نهج البلاغه، قم: انتشارات معاصر.
- اسفندیاری صفا، خسرو و دهقان، حبیب‌الله (۱۳۹۴)، الگوی فرماندهی مطلوب از دیدگاه فرمانده کل قوا حضرت امام خامنه‌ای (مدظله‌العالی)، فصلنامه مدیریت نظامی، س پنزدهم، ش ۵۹: ۸۷ - ۱۰۵.
- اسکندری، مجتبی؛ محمدی، ابوالفضل؛ علی‌اکبری، حسن و سیف، بهمن (۱۳۹۳)، سبک رهبری فرماندهان نظامی از دیدگاه امیرالمؤمنین حضرت علی علیه‌السلام در نهج‌البلاغه، دو فصلنامه مدیریت اسلامی، س بیست‌دوم، ش ۱: ۹ - ۴۰.
- ایمانی‌حسنلوئی، مهدی (۱۳۹۵)، الگوی اسلامی - ایرانی مدیریت و رهبری براساس شیوه مدیریت و رهبری حضرت امام خمینی (ره)، حضرت امام خامنه‌ای (مدظله‌العالی) و فرماندهان دفاع مقدس، فصلنامه مدیریت و پژوهشهای دفاعی، س پنزدهم، ش ۸۳: ۱ - ۳۱.
- بیات، عبدالحمید؛ محمددینی، محسن؛ صادقی، مجید و حیدری‌دلگرام، محمدمهدی (۱۳۹۵)، بررسی ویژگیهای

- استعدادی فرماندهان نظامی از دیدگاه قرآن کریم، فصلنامه مدیریت اسلامی، س بیست و چهارم، ش ۴: ۱۶۱ - ۱۸۶.
- خان‌احمدی، اسماعیل و مدنی، سیدمصطفی (۱۳۹۲)، منشور فرماندهی کارآمد برگرفته از نهج البلاغه، دو فصلنامه مدیریت اسلامی، س بیست و یکم، ش ۲: ۲۲۳ - ۲۵۳.
- خودسیانی، مصطفی؛ پیری، هادی مراد و خان‌احمدی، اسماعیل (۱۳۹۱)، بررسی نقش رهبری و فرماندهی نظامی در دفاع مقدس و جنگ آینده از دید فرماندهان عالی جنگ، مجله سیاست دفاعی، س بیستم، ش ۸۱: ۶۹ - ۱۰۸.
- خیرگو، منصور (۱۳۹۵)، مفهوم‌سازی فرماندهی مطلوب از دیدگاه مقام معظم رهبری، پژوهشی کیفی با استفاده از راهبرد نظریه داده‌بنیاد، فصلنامه مدیریت نظامی، س شانزدهم، ش ۴، ۲۶ - ۴۱.
- درویشی، سیدرضا (۱۳۹۲)، بررسی مدیریت نظامی حضرت داود(ع) از دیدگاه قرآن و روایات، فصلنامه مدیریت نظامی، س سیزدهم، ش ۵۱: ۱۶۷ - ۲۰۴.
- دهقان، نبی‌الله؛ رحیم‌زاده، قادر و فتحی، صمد (۱۳۹۳)، الگوی فرماندهی در یگانهای ارتش جمهوری اسلامی ایران، فصلنامه مدیریت نظامی، س چهاردهم، ش ۵۳: ۲۳ - ۴۸.
- زارعی، سعدالله (۱۳۹۸)، کنکاشی مقدماتی در مکتب سلیمانی، فصلنامه مطالعات راهبردی جهان اسلام، س بیستم، ش ۳: ۵ - ۲۵.
- سجادی‌انصاری، علی و حسین‌احمدی، علی (۱۳۸۹)، فرماندهان دفاع مقدس، نبوغ نظامی و اخلاقیت، تهران: انتشارات سازمان عقیدتی سیاسی ارتش جمهوری اسلامی ایران.
- صبحی، حسن، (۱۳۷۶)، رهبری، مدیریت و فرماندهی نظامی، تهران: انتشارات دانشگاه امام حسین(علیه‌السلام).
- ضمائنی، مجید و حجرگشت، سعید (۱۳۹۴)، طراحی و تبیین الگوی فرماندهی (رهبری) سردار شهید حسن باقری، فصلنامه مطالعات مدیریت انتظامی، س دهم، ش ۴: ۵۸۴ - ۶۰۷.
- عابدی‌جعفری، حسن؛ تسلیمی، محمدسعید؛ فقیهی، ابوالحسن و شیخ‌زاده، محمد (۱۳۹۰)، تحلیل مضمون و شبکه مضمونها، روشی ساده و کارآمد برای تبیین الگوهای موجود در داده‌های کیفی، فصلنامه اندیشه مدیریت راهبردی، ش ۱۰، ۱۵۱ - ۱۹۸.
- علوی، سیدمحمد و اسماعیلی، محمد (۱۳۹۷)، ارائه الگوی فرماندهی مطلوب از دیدگاه اسلام و بیانات مقام معظم فرماندهی کل قوا (مدظله‌العالی) با رویکرد فراترکیب، فصلنامه مدیریت نظامی، س هجدهم، ش ۱: ۱ - ۱۸.
- فقهی‌زاده، عبدالهادی و لزگی، علینقی (۱۳۹۳)، مؤلفه‌های بینشی و روشی مدیریت نظامی در نهج البلاغه، فصلنامه بصیرت و تربیت اسلامی، ش ۲۹: ۱ - ۲۰.
- قائدان، اصغر (۱۳۸۵)، مدیریت و رهبری پیامبر (صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم) در عرصه‌های نظامی، فصلنامه مطالعات بسیج، ش ۶: ۶۱ - ۴۱.

قوزانلو، جمیل (۱۳۶۲)، جنگ ده‌ساله ایران و روس، تهران: انتشارات دنیای کتاب.
 گارنت، جان‌سی (۱۳۷۵)، هنر فرماندهی نظامی، فصلنامه تاریخ جنگ، ش ۱۳: ۱۰۲ - ۱۱۰.
 محمدپور، احمد (۱۳۹۰)، روش تحقیق کیفی، ضدروش، مراحل و رویه‌های علمی در روش‌شناسی کیفی، تهران: انتشارات جامعه‌شناسان.
 محمدحسین، حمید (۱۳۹۳)، عوامل مؤثر در مدیریت و فرماندهی از دیدگاه اسلام در نیروهای مسلح ایران، فصلنامه مطالعات مدیریت انتظامی، س نهم، ش ۳: ۴۴۲ - ۴۶۴.
 محمدظاهری، محمد (۱۳۹۹)، ارائه الگوی مدیریتی در تراز انقلاب برای مدیران عالی جمهوری اسلامی ایران مبتنی بر سبک مدیریتی شهید سپهبد قاسم سلیمانی، نشریه علمی مدیریت اسلامی، س بیست‌وهشتم، ش ۱: ۲۱ - ۴۶.

مطهری، مرتضی (۱۳۹۲)، مقدمه‌ای بر جهان‌بینی اسلامی، چ پنجم، تهران: انتشارات صدرا.
 بابایی، محمدباقر (۱۳۹۱)، سبک فرماندهی در فرهنگ علوی، مجله سیاست دفاعی، س بیستم، ش ۸۱: ۳۳ - ۶۷.

منابع انگلیسی

- Braun, V., & Clarke, V. (2006). Using thematic analysis in psychology. *Qualitative Research in Psychology*, 3(2), 77-101.
- Frith, H. and Gleeson, K (2004), Clothing and Embodiment: Men Managing Body Image and Appearance, *Psychology of Men & Masculinity*, 5 (1), p. 40.
- Gussenhoven, R. (2013). *Army Leadership*. Fordham Army ROTC, Manual of psychological Testing.
- Thomas, J., & Harden, A. (2010). Methods for the thematic synthesis of qualitative research in systematic reviews. *ESRC National Centre for Research Methods* (7).

